

skavtska skupina
RAKOVA STEZA 1

Nazaj h koreninam

SIMBOLI

POLETJE 2006

Knjižica je nastala kot plod dela voditeljev skavtske skupine Rakova steza 1 v podporo vzgojnemu namenu Združenja slovenskih katoliških skatinj in skavtov 2005 – 2008, ki se glasi:

»V ZSKSS bomo v letih od 2005 do 2008 z ozavešanjem o skavtskih koreninah vzgajali v dejavne skavtinje in skavte.«

Avtorji: Branko Cestnik, Klara Čretnik, Katja Kroflič, Matjaž Mavhar, Nika Preločnik, Anja Rozoničnik, Barbara Tome

Lektoriranje: Barbara Tome

Oblikovanje: Barbara Tome

© ZSKSS, Zrinjskega cesta 9, 1000 Ljubljana

KAZALO

SIMBOL	4
SIMBOLNA GOVORICA.....	4
DELITEV KRŠČANSKIH SIMBOLOV	5
1. SIMBOLI JEZUSA KRISTUSA	6
2. ŽIVALI IN RASTLINE	11
3. NARAVNI POJAVI	14
4. BARVE.....	15
5. ŠTEVILA	17
6. DRUGI SIMBOLI.....	19
UPORABA KRŠČANSKIH SIMBOLOV V SKAVTSKI PRAKSI	21
LITERATURA.....	22

SIMBOL

Simbol je resničnost, ki v sebi nosi nekaj drugega, različnega od sebe. Je neka stvar, ki jo zaznamo z njimi, v mislih pa nas vodi na drug pojem ali misel. Povezuje zaznavno z nečutno resničnostjo. Tako je npr. belina simbol čistosti, lisica simbol zvišnosti itd.

Je oboji pojem kot znamenje. Vsak simbol je znamenje, ni pa vsako znamenje tudi simbol. Znamenje pošilja našo misel k nečemu, kar lahko še vedno prikaže, npr. ni prisotno. Simbol, za razliko od znamenja, vsebuje pomen in izraža nekaj, kar presega čutno zaznavanje. Sodobni filozof E. Cassier pravi: »Znamenje pripada fizičnemu svetu, simbol pa duhovnemu svetu.«

Danes mnogi pojma simbol in znamenje uporabljajo poljubno, neodvisno od te definicije, in ju kar istovetijo.

SIMBOLNA GOVORICA

Kršćanska simbolna govorica je eden izmed učinkovitih načinov komunikacije. Izražanje s simbolno govorico zajema besede, dejanja in predmete. Simbolna govorica je tradicija krščanstva, ki izhaja iz Stare zaveze. Vernikom je sama po sebi razumljiva, v njih pogloblja občutek pripadnosti in jim omogoča poglobljeno doživljanje obredja, vere in življenjskega prostora.

DELITEV KRŠČANSKIH SIMBOLOV

Zaradi boljše preglednosti smo iz množice simbolov izbrali le tiste, ki se najpogosteje uporabljajo in tiste, ki imajo globok pomen pa večinoma najbolj znani. Simbole smo razdelili v naslednje skupine:

1. Simboli Jezusa Kristusa
2. Čivali in rastline
3. Naravni pojavi
4. Barve
5. Števila
6. Drugi simboli

1. SIMBOLI JEZUSA KRISTUSA

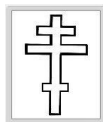
KRI

Kri je eden izmed temeljnih simbolov. Pojavlja se skoraj pri vseh kulturah in ljudstvih. Je splošni simbol svetovnih dimenzij, strani neba in orientacije v vseh pogledih; prek tega je postal tudi simbol zemlje, sveta in vesolja sploh. Kri kot simbol sveta poudarja sintetični, kompleksni vidik stvarnosti, v katerem se prepletajo in sekajo vse dimenzije, ravni in silnice. V kri se razodevajo razsežnosti sveta (horizontalni del) in duhovne, nadsvetne razsežnosti (vertikalni del). Povezuje se z drugimi simboli univerzuma, zlasti s simboli večnosti: s kvadratom, s številom štiri ... Kri simbolizira prepletanje, povezovanje in spajanje. Kri simbolizira stvari, ki se neuničljive in se transformirajo; zato se pojavlja kot eden izmed najpomembnejših simbolov življenjskega in mističnega vzpona, transcendence, odrešenja in večnosti, nesmrtnosti.

Kršćanstvo je med religijami najbolj osvojilo simboliko krija. Pri tem se je univerzalna simbolika krija spojila s simboliko Jezusa Kristusa in njegove smrti na kriju. Kot zanimivost velja omeniti, da so prvi kristjani sicer redko uporabljali kri, ki je pozneje postal glavni simbol krščanstva. Razlog je bil ta, da je smrt na kriju, ki je v starem veku veljala za sramotno, vzbujala odpor in posmeh. Toda prav ta smrt najbolj jasno simbolizira najvišjo možno stopnjo samožrtvovanja, ki jo vsi ljudje še dojamemo. Iz krija sramote nastane kri odrešilne ljubezni in milosti. Kri simbolizira bistvo krščanstva, tu je simbol Krijanega, simbol upanja, vere in odrešitve.

Kri je tudi gib z roko, ki ponazarja krijanega Jezusa (verniki se s prsti dotaknejo čela, prsi, leve in desne rame).

Kršćansko izročilo je čudovito obogatilo simboliko krija. Slavijo se tudi prazniki krija, pojejo se mu himne (O Crux, spes unica). Krščanska ikonografija se je polastila krija, da z njim izraža Mesijevo trpljenje, kakor tudi njegovo navzočnost (kjer je kri, je tudi križani).

- bizantinski križ

Najbolj ga uporabljajo v Vzhodni katoliški in vzhodni pravoslavni cerkvi. Prva prečka na vrhu je za napis INRI, spodnja prečka pa je podpornik za noge.

- grški križ

So vsi štiri kraki enako dolgi. To je eno najpreprostejših znamenj, ki so ga od nekdaj uporabljali v različne simbolne namene. V Stari Grčiji je predstavljal štiri elemente – zemljo, zrak, vodo in ogenj; na starem Bližnjem vzhodu pa štiri glavne strani neba – sever, jug, vzhod in zahod.

- malteški križ

Ta križi so uporabljali kot svoj znak malteški vitezi, pa tudi drugi verski rodovi. Križ ima osem konic, ki naj bi predstavljale osem blaženosti (blagoslovov), poleg tega pa naj bi vsak novoustanovljeni viteški red nadzorovalo in vodilo osem močnih evropskih držav: Nemčija, Anglija, Italija, Francija, Provansa, Auvergne, Kastilija in Aragon.

- keltski križ

Imenujejo ga tudi visoki križ. Izvira iz desetega stoletja in številne je še vedno mogoče najti na podežlju na Irskem in v jugovzhodni Angliji, zlasti v Cornwallu. Oblika križa ev se spreminja glede na njihovo starost in kraj izdelave, vedno pa ima v sebi išču krog in križ vedno je dovršeno okrašen.

- ionski križ

Ima nekoliko razširjene konice krakov, drugače pa je podoben keltskemu križu. Ime ima po otoku Ionu, ki je del notranjih Hebridov ob škotski severni obali. Leta 563 je na njem pristal sv. Kolumba in pričel s pokristjanjevanjem Škotske. Sv. Kolumba je imel sedež na otoku ves čas svojega delovanja (štirideset let). Iona je postal romarski kraj in ima močan verski pomen.

- latinski križ

Je znan tudi kot »crux ordinaria«, pasijonski ali dolgi križ. Predstavlja križ, na katerem je bil križan Jezus Kristus in je sveti simbol krščanstva. Imajo ga za najpomembnejši simbol, po katerem so oblikovane številne različice. Značilnost latinskega križa je, da so njegov zgornji krak in

stranska kraka enake dolžine. Najstarejši znani primerek tega križa izvira iz Rima iz 1. stoletja.

- patriarhalni križ

Znan tudi kot lorenski križ. Ima dve vodoravni prečki, spodnja je daljša od zgornje. Krajša prečka simbolizira deščico z napisom »INRI«, ki jo je dal Poncij Pilat nabiti nad Jezusom Kristusom. Križ pa je dobil ime po legendi, ki pravi, da so ta križ nosili jeruzalemski patriarhi oz. pet škofov srednjeveških škofij. Pozneje so ga za svojega vzeli carigrajski patriarhi.

- križ patee

Znan tudi kot »mantuanski« križ. Oblika je bila zelo priljubljena pri prvih kristjanih in jo je mogoče pogosto zaslediti vklesano v starih krščanskih zgradbah. Njegovi kraki so v sredini ozki, proti koncu pa se širijo in zavijajo navzven, končajo pa se z ravnim robom. To obliko pogosto uporabljajo za medalje in dekoracijo.

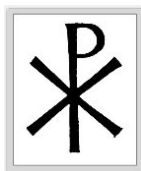

- tau

Simbolizira kako pritrjeno na kol, smrt, ki jo premaga prrtvojanje.

PAKS ali BOŽJE ZNAMENJE ali CHI-RO tudi LABORUM

Prikazuje prvi dve grški črki za grško ime Jezusa Kristusa (chi in ro). Po legendi pa naj bi imel cesar Konstantin v sanjah videnje, v katerem mu je glas dejal, da bo z uporabo tega znamenja v boju zmagal.

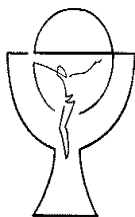
PASTIR

V Svetem pismu je Bog Izraelov Pastir, saj \square redo vodi, bedi nad njo in jo varuje. Stara zaveza nakloni naslov pastirja tudi poglavarju, kralju in to je pastir, ki ga je izbral Bog. Jezus pravi: »Jaz sem dobri pastir«. Ni najemnik, temve \square je tisti, ki mu ovce pripadajo in je pripravljen umreti zanje. In tudi doda, da pojem \square rede zanj ni omejen na navidezno kategorijo (vero, raso..), saj pravi: »... imam še druge ovce, ki niso iz tega hleva. Tudi te moram pripeljati in poslušale bodo moj glas in bo ena \square reda, en pastir.«

V Razodetju se poudarja tudi drug vidik simbola: Kristus bo peljal na pašo vse narode sveta, vendar z \square ezlom – torej bo pastir sodnik.

KRUH in VINO

Kruh je simbol bistvene hrane in evharisti \square ni Kristus se imenuje kruh \square ivljenja. Kruh v evharisti \square nih podobah se nanaša na dejavno \square ivljenje, medtem ko se vino nanaša na premišljuje \square e. Vino je zaradi svoje barve in zaradi svojega zna \square aja (rastlinske esence) pija \square a \square ivljenja ali nesmrtnosti. V svetopisemskem izro \square ilu je vino simbol veselja. V Novi zavezi (v Janezovih spisih) je vino polno simboli \square nega pomena (voda spremenjena v vino na svatbi v Kani Galilejski in tudi pri zadnji ve \square erji, ko Jezus re \square e, to je moja kri, kri zaveze).

SRCE

Srce simbolizira notranjega \square loveka, njegovo \square ustveno \square ivljenje, sede \square inteligence in modrosti. V Svetem pismu je srce dostikrat uporabljeno metafori \square no, lastnosti srca sta domišljija in spomin, pa tudi budnost »spim, a moje srce je budno«. Srce ima tudi osrednjo vlogo v duhovnem \square ivljenju: misli, odlo \square a, snuje na \square rte, potrjuje svojo

odgovornost. Vzeti komu srce, pomeni, vzeti mu nadzor nad sabo.

ALFA in OMEGA

Sta črki na začetku in koncu grške abecede in simbolizirata vse znanje, vse bitje, ves prostor in čas. Avtor razodetja pa ti dve črki pripisuje Kristusu.

SVEČA

Simbolika sveče je povezana s plamenom, ki je simbol očiščenja, razsvetlitve in ljubezni in je tudi podoba duha in transcendence. Pa vendar je sveča usojeno, da se tiho porabi, v črtvi, kakršna je bila Kristusov na križu, zato je tudi simbol črtvovanja.

HOSTIJA

Hostia se je imenovala tudi črtev bogovom, da bi jih minila jeza (spravna daritev). V Krščanstvu je to Kristus. Kristusovo črtvovano in od mrtvih vstalo meso predstavlja in simbolizira nekvašen kruh v obliki tanke hostije.

2. □ IVALI IN RASTLINE

2.1 □ IVALI

JAGNJE

Izvirja iz pastirske tradicije. Gre za miroljubno □ ival, zato je v Stari zavezi pomenilo □ rtvovati jagnje □ rtvovati nekaj, kar ti veliko pomeni, □ emur se je te□ ko odpovedati.

V Novi zavezi postane jagnje simbol Jezusa Kristusa. V krš□ anstvu poznamo jagnje z zastavo, ki je znamenje sv. Janeza Krstnika. Je tudi velikono□ no in apokalipti□ no jagnje, prisposodba zmage dobrega nad zlim in grehom.

GOLOB

V Stari zavezi golob z olj□ no vejico predstavlja simbol miru. V pripovedi o Noetovi barki, Noe spusti goloba, kar predstavlja spravo med Bogom in □ lovekom. V Novi zavezi je simbol Svetega Duha.

KA□ A

V Svetem pismu je predstavljena kot negativen in pozitiven simbol. Predstavlja zlo (ka□ a pod Marijinimi nogami), na drugi strani, v zgodbi o Mojzesu, pa predstavlja rešitev in ozdravljenje.

OREL

Simbol Janezovega evangelija.

BIK

Simbol Lukovega evangelija je krilati bik, ki namiguje na Zaharijevo
 □rtovanje. Je simbol mo□i.

LEV

Simbol Mrakovega evangelija je krilati lev. Predstavlja
 mo□, pogum, kraljestvo, namiguje pa tudi na glas, ki je
 klical v divjini.

RIBA

Je eden prvih krš□anskih simbolov. Prvi apostoli so bili
 ribi□i. Ribe simbolizirajo ljudi, ki verujejo v Jezusa
 Kristusa. V grškem jeziku se podobno izgovarjata besedi
 Jezus in riba. V Kristusovih □asih se je simbol ribe
 uporabljal za prepoznavanje kristjanov med sabo.

PELIKAN

Simbol se pojavlja v srednjeveških spisih, kjer je
 upodobljena samica pelikana, ki si prebada prsi, da z
 lastno krvjo nahrani svoje mladi□e. Zaradi tega je
 pelikan simbol Jezusa Kristusa, ki je □rtoval svojo kri
 za odrešenje sveta.

2.2 RASTLINE

OLJKA

Je simbol, ki se v Svetem pismu zelo pogosto pojavlja.
 Predstavlja □ivljenje, blagostanje, mir. Zaradi tega, ker
 simbolizira milost in blagostanje, je maziljenje del
 obredov pri krstu, birmi, bolniškem maziljenju,
 mašniškem posve□enju in še nekaterih drugih.

LILJA

Še posebej bela lilija, je simbol nedo□nosti, □istosti.
 Pogosto je z njo upodobljena Marija, pojavlja pa se tudi

pri nekaterih svetnikih. Sam simbol je poganskega izvora in simbolizira tudi plodnost, porod in materino mleko.

KLAS

Je znamenje kruha kot najpogostejše hrane in božjega kraljestva, saj nastane iz mnogih zrn. Pri maši predstavlja kruh Kristusovo telo.

JABOLKO

V latinskem jeziku se beseda jabolko in zlo izgovarja podobno, zato jabolko dostikrat predstavlja sadež, ki ga je utrgala Eva in ga povezujemo z izvirnim grehom. V povezavi s kačo je simbol zapeljivosti. Poleg tega se granatno jabolko pojavlja tudi v Visoki pesmi, kjer ga pesnik primerja z božjimi prsmi.

PALMA

Je simbol mučenštva. Z njo so upodobljeni mučenici. Poleg tega pa je tudi simbol zmage.

DREVO

V suhih krajih se drevesa pojavljajo tam, kjer je vsaj nekaj vode, zato je drevo simbol življenja (brez vode ni življenja). V Svetem pismu je omenjeno drevo spoznanja v rajskem vrtu. Pojavlja pa se še v nekaterih drugih svetopisemskih zgodbah.

TRTA

Trta in vino sta simbol veselja in moči. Pri maši med darovanjem vino predstavlja Kristusovo kri.

3. NARAVNI POJAVI

MAVRICA

Je simbol zaveze. V Sv. Pismu se pojavi po vesoljnem potopu kot znamenje zaveze med Bogom in ljudem.

VETER

V prvih poglavjih Sv. Pisma se veter pojavlja kot simbol Sv. Duha (»in Duh Božji je vel nad vodami«). Prav tako je simbol Sv. Duha ob Binkoštih.

OGENJ

Predstavlja očiščenje, prerod. Zardi in erjavice, iz katere je mogoče znetiti ogenj, je tako kot zelena barva, simbol novega življenja. V Sv. Pismu je ogenj tudi podoba Boga (gore in grm iz katerega Bog govori Mojzesu, ognjeni steber, ki je hodil pred Izraelci ob rešitvi iz Egipta). Poleg tega je ogenj tudi simbol večnega pogubljenja (peklenski ogenj).

POVODENJ, POPLAVA, POTOP

Je v kršitvi znamenje Božjega srda nad ljudskimi gresi, poleg tega pa predstavlja tudi preporod ali celo krst, saj je zaradi njegove rušilne moči po tem potrebna popolna prenova.

NEVIHTA, VIHAR

Je prav tako simbol Božje jeze, po drugi strani pa predstavlja Božjo moč (z viharjem je Bog ustavil Egipčane, ki so sledili Izraelcem na poti v obljubljeni deželo).

VODA

Je vir življenja. Pri krstu je simbol preporoda, očiščenja in obnavljanja. V stari zavezi je predvsem simbol življenja, v novi zavezi pa postane simbol Duha.

ZVEZDA

Je predvsem svetilo, vir svetlobe. Zaradi nebesnega značaja pa je simbol duha. Knjiga razodetja govori o zvezdah na nebu, ki so popadale na zemljo, kakor da bi šlo za padle angele. Zaradi zapisa v 4. Mojzesovi knjigi se je v mesijanski simboliki na zvezdo pogosto gledalo na podobo ali ime pričakovanega Mesija, kar se potrjuje s simbolom zvezde repatice.

4. BARVE

VIJOLIČNA

Kot krščanski simbol ponazarja upanje in pričakovanje. Je barva skrivnosti in spokojnosti. Poleg tega pa je pogosto tudi barva čiščenja.

BELA

Predstavlja čistost in veselje. Je tudi simbol rojstva in preroda.

ZLATA

Je kraljevska barva in predstavlja moč in oblast, zato je zlata barva čiščenja od nekdanje prisilne podobe Boga.

ZELENA

Je barva preroštva, zato se pogosto pojavlja ob prerokih. V krščanski liturgiji se uporablja za čas med letom. Zaradi povezovanja zelene barve s pomladjo je pogosto tudi simbol čiščenja.

RDEČA

Zaradi barve krvi je rdeča barva povezana z mučenstvom. V liturgiji se pojavlja ob praznovanju godov mučenikov. Na drugi strani rdeča barva predstavlja tudi ogenj in ljubezen.

ČRNA

Je simbol kaosa in ničave, ki se je pojavljal pred stvarjenjem sveta. Predstavlja tudi smrt, zato se je v krščanski liturgiji dolgo časa uporabljala ob mašah zadušnicah. Kasneje jo je zamenjala vijolična barva.

MODRA

V kršivanstvu jo, še posebej v kombinaciji z belo, pogosto povezujemo z Marijo.

5. ŠTEVILA

- barva polnosti in nerazdeljivosti,
- simbolizira monoteizem – vero v enega Boga
- simbolizira tudi združeno enost Cerkev v eno
- je simbol individualnosti in univerzalnosti

- simbol polnosti
- simbolizira sv. Trojico (Oče, Sin in sv. Duh)
- simbol vseobsežnosti in dopolnitve

- v Svetem pismu imamo 4 evangelije, ki so jih napisali 4 evangelisti, katere označujejo 4 podobe (Matej – mladenič, Marko – lev, Luka – vol in Janez – orel)
- simbolizira univerzum Zemlje
- 4 črke JHVH, ki v hebrejščini označujejo ime Boga

- je število popolnosti, harmonije, zaključnega ciklusa (Bog ustvari Zemljo v 7 dneh)
- 7 zakramentov
- 7 darov sv. Duha
- $3 \text{ (simbol Boga)} + 4 \text{ (simbol Zemlje)} = 7$

- imamo 10 zapovedi
- 10 Egiptovskih nadlog

- predstavlja celotno Cerkev
- št. Izraelovih rodov
- št. apostolov

- let v puščavi – izraelsko ljudstvo
- dni v puščavi – Jezusov post
- dni na gori Sinaj – preden je Mojzes prejel 10 zapovedi
- dni nastajanja vesoljnega potopa - Noe
- let kraljevine Salomona in Davida

6. DRUGI SIMBOLI

SIDRO

Postalo je simbol upanja. Njegovo simboliko lahko razlagamo skozi zasidrano ladjo. Tako kot je ladja zasidrana v morju, da je ne odnese, tudi ljudje dokler smo »zasidrani« ni strahu, da se oddaljimo od vere.

OKO

Navzočje je v vseh religijah. Je najpomembnejše in loveško in utilo. Je simbol božje previdnosti in navzočnosti.

VRATA

Ponazarjajo prehod iz enega prostora v drugega. Vrata pomenijo spremembo, prehod. V krščanstvu nastopajo kot simbol vstopa v večnost in življenje.

BARKA

Je simbol skupnosti. Tako kot ljudje, ki plujejo na isti barki, predstavljajo skupnost, tudi kristjani, ki pripadamo isti veri, predstavljamo skupnost.

POLJUB

V krščanski simboliki poljub predstavlja bratsko bližino. Poznamo tudi Judejev poljub, ki predstavlja poljub izdajstva.

PEPEL

Ko neko stvar izničimo, ostane pepel. Pomeni posmrtno ostanke. Je simbol spokornosti in minljivosti. V krščanstvu je pepel simbol, ki nas spominja na minljivost

telesa in poudarja neminljivost duše.

UPORABA KRŠČANSKIH SIMBOLOV V SKAVTSKI PRAKSI

Krščanski simboli so v skavtski praksi prisotni in sami po sebi, saj je v ZSKSS del skavtske prakse tudi duhovnost, ki temelji na krščanskih oz. katoliških vrednotah. Kljub temu bomo v nadaljevanju navedli nekaj primerov dejavnosti za to korenino na skavtskih srečanjih.

DELITEV V SKUPINE

Na lističe narišemo toliko različnih simbolov kot želimo imeti skupin. Skavti morajo lističe in poiščijo tiste, ki so izdelali enak listič. Primerno za vse veje.

SPOMIN

Igra je preprosta in v osnovi poznana vsem, zato je z manjšimi prilagoditvami uporabna na marsikaterem področju. Za spoznavanje simbolov in usvajanje njihovih pomenov lahko naredimo par tako, da na en kartonček narišemo določen simbol, na drugega pa napišemo razlago zanj. Število parov je poljubno in odvisno od števila igralcev in njihove stopnje zahtevnosti. Igra je uporabna v vseh vejah.

AKTIVNO OPAZOVANJE

Skavte pošljemo v cerkev, k upnišče, skavtsko sobo ali bližnjo okolico za nalogo, naj poiščijo vse materialne krščanske simbole, ki jih najdejo ter si zapišejo kateri ni kje so. Nato v literaturi poiščijo kaj simboli predstavljajo, napišejo na listke ter jih prilepijo ob tiste simbole, ob katere se to da. Lističe lahko po dogovoru z upnikom pustimo ob simbolih in s tem omogočimo tudi upljanom, da izvejo kaj novega. Pri tem je možno tudi, da skavti simbole fotografirajo in naredijo fotografsko razstavo z razlagami simbolov. Primerno za leto in klan.

USTVARJANJE SIMBOLOV

Simbole lahko rišemo, slikamo, izdelujemo iz Fimo mase, Das mase ali gline. Simbole lahko izdelamo tudi iz naravnih materialov in pri tem vadimo tudi vezave. Primerno za vse veje.

IZDELOVANJE SLOVARŃKA SIMBOLOV

Za vsakega skavta izdelamo knjiŃico »Moj slovarŃek simbolov« (v prilogi). KnjiŃice razdelimo ob zaŃetku leta, vanje pa med letom skavti riŃejo in opisujejo simbole, ki jih opazijo. Med letom lahko veŃkrat pogledamo, koliko simbolov je kdo Ńe zbral, kje jih je našel ... Za najbolj pozorne in vestne pa na koncu leta pripravimo kakŃno preseneŃenje.

LITERATURA

- Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1993). *Slovar simbolov : miti, sanje, liki, obiŃaji, barve, Ńtevila*. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Kapellari, E. (1987). *Sveta Ńnamenja*. Ljubljana : DruŃina.
- OraŃem, F. (1985). *Svet bogoslŃnih Ńnamenj*. Ljubljana : Duhovna skupnost slovenskih duhovnikov in bogoslovcev.
- Musek, J. (1990). *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana : Znanstveni inŃtitut Filozofske fakultete.
- Forty, S. (2005). *Simboli*. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- <http://www.christiansymbols.net/>, 28. 5. 2006
- <http://home.att.net/~wegast/symbols/symbols.htm>, 28. 5. 2006
- <http://www.gocek.org/christiansymbols/>, 28. 5. 2006